

.....

Habitatul și modul de trai în Chișinăul interbelic

Lidia PRISAC

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

 0000-0002-3406-3670

Habitat and life way in the inter-war Chișinău. The habitat and way of life evolution in inter-war Chisinau was determined by the political, socio-economic and cultural context connected to the trends of Romanian spirituality and the European one as a whole. Coming from the cultural heritage of the Tsarist period, the physiognomy of the city becomes very complex in the interwar period, with a symbiosis between the old and the new. Dictated by the habitat component, the existence of the urban community gave Chisinau a certain specificity. Houses, streets, churches, cathedrals, public gardens, parks, monuments, hotels, shops, banks, etc., as well as recreational venues such as restaurants, pubs, cafes, bodegas become public or private places that reveal important details about daily practices. The demarcation between private and public space seems to be quite difficult, because most of the time these spheres overlap, depending on the groups or social elements to which they refer. As we move through interwar Chisinau, we can see that the habitat area is divided into three zones - the first, the sumptuous one of public buildings and houses; the second (of social importance), of houses in the old part of the city; and the third and last, the outskirts of the city, which in the evening took on the appearance of a provincial fair, with the only difference that the inhabitants were not peasants, but city workers. Although we cannot speak of an everyday life in solitude, given that Chisinau consolidated itself as an urban center in a dominant Russian framework, this aspect left its mark on the norms of conduct adopted in the private space of the inhabitants. In addition to the individual living environment, the daily life of Chisinau residents was marked by the abundance of public premises, very diverse both in terms of architecture and their destination. Inherited from the tsarist administration, sufficiently numerous, divided into categories, but also concentrated largely in the central area of the city, the public institutions of Chisinau included the city hall, the court, the cathedral, schools, cinemas, theaters, museums, bookstores, etc. Among the public access premises were also commercial ones, such as shops, stores, and drugstores, the number of which after 1918 was constantly increasing. Located, especially, in the upper part of the city, the commercial centers and stores bore entirely foreign names. Among the public premises, a separate category were the leisure ones, from luxury restaurants to simple cafes and pubs.

Keywords: interwar period, habitat, life way, Chișinău, Bessarabia, Romania.

Dictată de componenta habitatului, existența comunității urbane chișinăuene, în perioada interbelică, a conferit un specific anumit orașului, cu trăsături inconfundabile în raport cu alte orașe ale României întregite. Casele, străzile, bisericile, catedrala, grădinile publice, parcurile, monumentele, hotelurile, magazinele, băncile etc., precum și localurile de agrement gen restaurante, cârciumi, cafenele, bodegi devin locurile publice sau private care dezvăluie detalii importante despre practicile cotidiene, experiențele particulare, solidaritățile și luptele care organizează spațiul, inclusiv comunică despre „arta de a trăi” a localnicilor alături de ceilalți¹. Delimitarea între spațiul privat și cel public pare să fie destul de dificilă, deoarece, de cele mai multe ori, aceste sfere se suprapun, în funcție de grupurile sau de elementele sociale la care se referă².

În ceea ce privește sesizarea vieții chișinăuienilor, însemnările celor veniți din Regat după 1918 sunt contradictorii. Diverse observații atestă o urbe surprinzătoare atât prin culorile arhaicității și tradiției, cât și prin exotismele sale importate de la fostul imperiu³. Mihail Sadoveanu, care a vizitat Chișinăul în 1919, scria: „[...] Când am intrat de la gară în oraș, văzând casele acelea mici, credeam că Chișinăul e un sat mare. Dar ajungând în centru, clădirile mari, solide, străzile largi și drepte mi-au schimbat îndată opinarea. Senzația [...] pe care am avut-o la început s-a transformat într-o deosebită plăcere. Călcând pentru întâia oară, în capitala Basarabiei, am fost nespuse de fericit [...]”⁴. „[...] Până ce ajungi la bulevardul cel larg, Alexandru, de unde începe orașul nou, al cinovnicilor vechi, al clădirilor administrative, al școlilor [...], Chișinăul e un interesant oraș și merită să fie văzut. Își are caracterul și particularitățile lui”⁵. Potrivit lui Liviu Rebreanu, orașul de sus (central) și orașul de jos (cel vechi), la 1892 număra 7 823 de case⁶.

Zonele orașului

Pe măsura înaintării prin Chișinăul de după Marele Război, se poate constata că aria habitatului se împarte în trei zone. Prima ține de partea somptuoasă a clădirilor publice și a caselor care, conform lui Nichifor Crainic, erau „[...] mari, spațioase, care nu erau făcute din cărămidă, ci din piatră moale, de calcar, care se tăia cu ferăstrăul în carierele de la marginea orașului”⁷, unde „[...] din Alexandrovscăia, strada cea largă, dreaptă, cu ziduri de o înfățișare europeană, peste care cad așa de bizar

¹ A se vedea: E. Emândi, *Habitatul urban și cultura spațiului: Studii de geografie istorică. Suceava în secolele XIV–XX*. Iași: 1996, p. 10.

² Lucia Sava, *Viața cotidiană în orașul Chișinău la începutul secolului al XX-lea (1900–1918)*. Chișinău: Pontos, 2010, p. 81.

³ A se vedea: Aliona Grati, *Drumuri prin Basarabia interbelică. (Auto)imagologie literară*. În: *Metaliteratură*. Nr. 3-4, 2014, pp. 5-25; *Chișinău, evocări interbelice*. Cuvânt înainte de Adrian Dinu Rachieru. Ediție îngrijită și argument de Diana Vrabie, București: Eikon, 2018; *Chișinăul interbelic. Alte evocări (ne)sentimentale*. Ediție îngrijită și argument de Diana Vrabie. Postfață de Alexandru Corduneanu. București: Eikon, 2022.

⁴ Raul Mircescu, *Impresiile lui Puiu Iancovescu*. În: *Dreptatea*. În. I. Nr. 50, 15 decembrie 1920, p. 2.

⁵ Mihail Sadoveanu, *Chișinău. Aspecte din 1919*. În: *Opinia*. An. XVI. Nr. 3824, 17 ianuarie 1920, p. 1.

⁶ Liviu Rebreanu, *Basarabia. Descrierea, Istoria, Unirea*. București: Editura Steinberg, f.a., p. 12.

⁷ Constantin Virgil Gheorghiu, *Arde Chișinaul! În: Ard malurile Nistrului. Marele reportaj de război din teritoriile dezrobite ale Basarabiei*. București: Apologeticum, 1993.

chirilicele arhaice ale firmelor, automobilele cotesc pe ulițe mărginașe, ale căror case scad treptat până la umilință și sărăcie [...]”⁸.

În conformitate cu observațiile lui Petre Cazacu, a doua zonă de importanță socială ținea de casele din partea veche a orașului, cu străzi strâmte, întortocheate, cu clădiri joase, lipite una de alta, cu curți mici, fără pomi, fără verdeață: vechea și primitiva întocmire orășenească, locuită de lucrători manuali, de agricultori, de mici negustori și meseriași, în mare parte evrei, întrucât „vechile clădiri boierești s-au ruinat, [iar] moștenitorii și-au făcut așezări noi în partea de sus a orașului [...]”⁹.

Cea de-a treia și ultima era periferia orașului, locuită în majoritate de moldoveni cu înfățișarea caselor de o vechime luată după rândurile de mușchi, crescute sub prisperle înguste, străzile întortocheate și lipsite de aliniere, de pavaj și trotuare. Deși e periferie, seara totuși, această așezare de oameni căpăta un aspect de târg provincial. Același lătrat de câini, mai pronunțat ca în oricare suburbie a orașului, același orăcăit de broaște cuibărit în ștrandul lui „Ivancov” și aceleași zgomotoase cohorte de copii, ce se alungă unii pe alții prin norii de praf al ulițelor. Cu singura deosebire că locuitorii acestei așezări omenești nu erau țărani, ci muncitorii orășeni, cu cravată la gât și cu pantalonii făcuți ferfeniță de grelele munci de peste zi¹⁰, care în majoritate erau tipografi, zidari, lăutari și birjari¹¹.

O analiză detaliată a delimitării orașului interbelic, cu o descriere a habitatului urban și o excursie pe îndelete, ne-o oferă, în scrierile sale, Ștefan Ciobanu: „Ca notă caracteristică pentru Chișinău este faptul că în el se pot vedea aproape toate formele civilizației de astăzi, de la cea primitivă sătenească până la cea luxuoasă orășenească. Luând ca principiu acest fapt, Chișinăul se poate împărți în trei părți distincte: orașul nou, orașul vechi și suburbiile cu unele mahalale”¹².

Orașul nou propriu-zis era așezat între străzile Viilor, Ștefan cel Mare, Spitalului și piețele Ciuflea și Fânăria. De la gară, tramvaiul elegant te ducea, prin cartiere mărginașe, spre centrul orașului. La stânga, imediat lângă gară, se înalță deasupra unui rând de crâșme, pe o sprânceană de deal, clădirea posomorâtă a Școlii Episcopale de Fete¹³.

Tramvaiul face spre stânga, urcând cu greu un povârniș, ca să dai în strada principală Alexandru cel Bun, sau cum îi zic după tradiție locuitorii, Alexandrovskaja. De la biserica Ciuflei [...], strada capătă aspectul ei obișnuit: ea se întinde pe o linie dreaptă, se lărgeste și pare și mai largă din cauza caselor construite într-un singur etaj. Străjuită ici-colo de salcâmi, arțari sau tei și de gherete de lemn de diferite culori, str. Alexandru cel Bun atinge la dreapta piața nouă, o aglomerație de prăvălii de diferite mărimi, de un pitoresc adevărat oriental [...]. De la str. Arme-nească [...], pe o parte și pe alta a str. Alexandru cel Bun, se înalță și case cu două,

⁸ Nichifor Crainic. *Vederi basarabene. Foi răzlețe*. În: *Priveliști fugare*. București: Editura Librăriei Pavel Suru, 1921.

⁹ Petre Cazacu. Chișinăul. În: *Viața Românească* (București). An. XIII. Nr. 8, august 1921, pp. 264-267.

¹⁰ Sergiu Matei Nica. Popas la marginile Chișinăului. În: *Almanahul ziarelor „Basarabia” și „Bucovina”*. 1943. Vol. I, pp. 89-94.

¹¹ *Ibidem*, p. 94.

¹² Ștefan Ciobanu. *Chișinăul*. Chișinău: Editura Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția din Basarabia. 1925; Ștefan Ciobanu. *Chișinăul*. Chișinău: 1996, pp. 42-43.

¹³ *Ibidem*, p. 43.

rar cu trei etaje, construite după ultimul cuvânt al tehnicii ingineresti [...]. Lângă Banca Oraşului, o clădire străjuită alegoric de doi lei de piatră, se găseşte un mic parc; mai departe urmează clădirea Primăriei, cu magazine frumoase dedesubt, cu o bibliotecă şi cu apartamentele administraţiei comunale deasupra, încununată de un orologiu tradiţional¹⁴.

Lângă bătrâna clădire a Mitropoliei se găsea Casa Eparhială, cu cea mai frumoasă sală în Chişinău, cu un mic muzeu de arheologie bisericească şi cu mai multe întreprinderi comerciale în etajul de jos. În faţa Mitropoliei, se pierde într-o grădină mare grandioasă clădire a catedralei arhiepiscopale, în care predomină motivele italiene, cu pictură rusească nouă în interior şi cu peristiluri pe dinafară. Într-un colţ al grădinii publice, pe str. Alexandru cel Bun, era amplasat Teatrul Naţional, mic, dar plăcut ca înfăţişare, alături de care se lipea Clubul Nobilimii. De la Grădina Publică, spre partea opusă gării, str. Alexandru cel Bun îşi schimba înfăţişarea. Pe vremuri aici erau cartierele liniştite ale oraşului, unde locuiau proprietari. Ulterior, [...] aici au pătruns câteva întreprinderi comerciale, iar cele mai multe din palate [...] au trecut în mâinile oamenilor de afaceri. Câteva clădiri publice mari, cum era Liceul de Băieţi nr. 2, administraţia financiară şi Spitalul Central, oferea şi acestei părţi a străzii aspectul unui oraş modern¹⁵.

Cea mai frumoasă parte a Chişinăului, partea situată între str. Alexandru cel Bun şi str. Viilor, era tăiată regulat în cartiere mari, pătrate. Străzile largi erau bine plantate pe la margini, astfel că în timpul verii erau de o frumuseţe rară, iar casele, în majoritate într-un singur etaj, umbrite de arbori, care se găsesc în abundenţă şi în curţi, aveau aparenţa liniştitoare a caselor din oraşele patriarhale. În acele cartiere erau aşezate cele mai multe din clădirile publice. Dacă cineva ar încerca să-şi facă o idee generală despre arhitectura celor 7 994 de clădiri ale oraşului, ar fi pus la o încercare foarte dificilă. În afară de casele ţărăneşti, în stil moldovenesc, din suburbiile oraşului, şi vreo câteva case în vechiul stil moldovenesc, în afară de o casă în stil rusesc de pe str. Fântânii şi de vreo două-trei case boiereşti, mai mult sau mai puţin stilizate sub influenţa arhitecturii italiene, în afară de câteva clădiri din prima jumătate a veacului al XIX-lea, în stil *Empire*, cercetătorul n-ar găsi decât clădiri de oraş, construite din cărămidă sau piatră, fără multe pretenţii, acoperite cu tablă sau cu olane, „cutii” mici europene, poate comode în interior, dar lipsite de orişice estetică¹⁶.

În ceea ce priveşte oraşul vechi, situat între str. Ştefan cel Mare şi Bâc, Ştefan Ciobanu ne aminteşte că acesta avea „aparenţa unui târg de provincie, cu străzi încălcite, întortocheate, pe alocuri foarte înguste, cu case în completă ruină alături de clădiri noi de piatră, case intrate în pământ până la ferestre, prăvălii mici, gherete strâmbe, hanuri, ceainării, cârciume, vreo două pieţe mici cu mărfuri în praf sau în noroi, toate acestea împreună, cu o populaţie evreiască săracă, care dădeau aspectul unui adevărat ghetto”¹⁷. Dar, în acest amestec al vieţii noi şi vechi, după cum ne aminteşte Ştefan Ciobanu, ici-colea, puteai da peste câte o casă gâr-

¹⁴ *Ibidem*, p. 44.

¹⁵ *Ibidem*, p. 45.

¹⁶ *Ibidem*, p. 46.

¹⁷ *Ibidem*, p. 47.

bovită cu cerdacuri, cu anexe laterale, care amintesc de vechea viață moldovenească. Partea Chișinăului românesc, prin care viața orașului zgomotos și străin parcă n-a trecut deloc, potrivit lui Ștefan Ciobanu, trebuie căutată în mahalalele și suburbiile orașului, care au aspectul unor sate răzășești, cu „căsuțe albe țărănești, în mijlocul livezilor, fântâni cu cumpănă și ciutură, coșare pentru animalele domestice și câte o droaie de copii în străzile pline de praf”¹⁸.

Spațiul privat

Deși nu putem vorbi despre o viață cotidiană în solitudine, reieșind din faptul că Chișinăul s-a consolidat drept centru urban într-un cadru dominant rusesc, acest aspect și-a lăsat amprenta asupra normelor de conduită adoptate în spațiul privat/intim¹⁹ al locuitorilor, în interiorul curților și al locuințelor. Astfel, în ochii lui Mihail Sadoveanu, care întreprinde o călătorie prin Basarabia, dar și la Chișinău, imediat după Unire, când provincia devine accesibilă, habitatul din interiorul locuințelor chișinăuene, mai ales a celor din partea de sus, adică nouă, dar și veche a orașului, îi pare pe cât de îmbelșugat, pe atât de ascuns după uși și obloane ferecate²⁰. Casele „burjuilor”, după cum afirmă, sunt ceva cu totul deosebite de ale noastre. La noi casa tinde la un aer de pretenție și cochetărie exterioară: un balcon, cerdac, podoaabe. Confortul și solidaritatea sunt cerințe de ordin secundar – casa la noi, acu e un fel de imagine a cetățeanului care vrea să pară. Dincolo, casele sunt mohorâte și închise²¹.

Același lucru îl recunoaște și istoricul Ion D. Ștefănescu care menționează: „[...] Casele-s mici, joase, cu obloanele trase mai totdeauna. Atâtea din ele sunt goale, în urma revoluției [...]. Împrejmuiri de zid înalte cu porți ferecate ascund grădini umbroase care se deschid în spatele locuinței. Peste tot simți sufletul retras după obloane care cercetează rar și strada, dar care, mai ales, se hrănește într-un interior bogat rânduie cu belșugul unei vieți de visare și de uitare, și care primește tot ce este nou, de lene, de nevoie, nerenunțând la nimic din aceea ce-i este nădejdea”²².

Printr-o incursiune imaginară, Sadoveanu ne transpune în intimitatea locuințelor, am zice aristocratice, ale chișinăuienilor. O simplă ușă masivă, într-un colț, dă înspre stradă. Ograda e împrejmuieată cu un zid de temniță, cu poartă zăvorâtă. Înăuntru veghează un câine sălbatic. De cum înserează, obloane tari orbesc pe dinăuntru ferestrele. Ușa dublă se închide cu chei, zăvoare, clempușuri și lanțuri. În această cetățuie, clădită de cele mai multe ori din piatră de Orhei, așa de dușmănoasă, chiorășă și țepoasă pe dinafară, – e lumină, lărgime, parchet, mobilier masiv, și-o societate blajină care stă la sfat împrejurul samovarului familial. Cum crâșme și cafenele nu sunt în oraș, viața pare mai strânsă și mai intimă. În seara fumurie, treci încet pe sub copacii desfrunziți, pe ulița tăcută, te oprești la niște

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Acesta desemnează spațiul social axat pe relațiile umane de conviețuire bazate pe valori-atitudini, norme-roluri stabilite în virtutea unor obișnuințe comportamentale și de comunicare. Vezi: Lucia Sava, *op. cit.*, p. 81.

²⁰ Mihail Sadoveanu. *Chișinău. Aspecte din 1919.*, p. 1.

²¹ *Ibidem*.

²² Ion D. Ștefănescu. Un cuget înnoitor în pictura bisericească (Soborul din Chișinău). În: *Lamura*. An. I. Nr. 2, noiembrie 1919, pp. 126-135.

lespezi de piatră și învârti pe dinafară în ușa posomorâtă, o sonerie care țipă, speriată parcă, de cealaltă parte. Aștepti. S-aud pași. Se deschide o altă ușă, se trage un zăvor, se ridică niște cârlige. S-aprinde un bec, – un glas întreabă, un ochi te cercetează printr-o ferestruică zăbreliată. Și se deschide o a doua ușă, întâi puținel, reținută de un lanț cu meșteșug așezat²³.

Scriitorul Sergiu Matei Nica descrie cu totul altfel, interiorul locuințelor orașenilor de la periferia orașului: „În casele lor, de obicei, vei găsi întotdeauna o soție și câțiva copii. În salonașul cu perdele transparente, întreținut curat de mâna gospodinei, vei putea observa pe peretele din fund un mare portret al stăpânilor casei, de pe vremea când într-o seară de sărbătoare s-au întors de la cununie cu buchetele de ceară albă în piept. Mireasa poartă trena pe mâna stângă, iar bărbatul are guler tare, haină neagră și o frizură linsă cu briantină, nelipsind, bineînțeles, dedesubt și inscripția fostului fotograf Tașcher sau Ghișer. Încolo, un bufet demodat și o față de masă, de obicei, cu păsări și frunze țesute”²⁴.

La periferie, departe de centrul orașului, cu case mici ca niște cutii cu sardale, oamenii par nepăsători, dornici de petrecere și cântec, cu femei frumoase și „copii închiși înăuntrul conștiințelor prea mult dezvoltate în raport cu vârsta, cu geamurile încadrate de perdele cafenii, cu prisme pardosite în scândură afară, pe care întotdeauna vei putea să mângâi un câine flămând și leneș ca o oaie însărcinată [...]”²⁵.

Locuințele orașenilor, unde aceștia petreceau cea mai mare parte a timpului, erau elementul esențial în viața privată a cetățenilor, fapt ce conferea orașului starea de „somnolență” și „lene”²⁶. Potrivit lui M. Sadoveanu, vremurile tulburi ale bolșevicilor și ale bandelor de hoți trecuseră, așa încât oamenii se puteau deda în voie deliciilor somnului, orașul fiind liniștit, cuminte și somnoros. În asemenea case, potrivit povestitorului, „lumea pe semne se îndeamnă foarte mult și la somn. Oamenii înceți, domoli, se scoală târziu și cu părere de rău. Ca să mai câștige ceva timp, măcar dimineața, au ceasornicele cu jumătate de oră în urmă. Așa cum către amiază funcționarii se duc la birouri. Acolo mai vorbesc câte ceva, mai beau câte un ceai și se înspăimântă de cât au de lucru. Pe urmă, pe la vreo trei după-amiază, se duc la amiază [...]. Cei care duc o viață ticnită și strânsă, seara beau un ceai și mai gustă ceva. Alții iau și cina, într-un restaurant târziu, către miezul nopții. Dar aceia nu sunt oameni serioși”²⁷.

Ambianța formată de sfârșitul unei zile grăbite pare să fixeze, potrivit lui Ion D. Ștefănescu, o lentoare socială: „La ceasul acesta, străzile sunt pustii. La răspântie doarme pe capra unei trăsurii răbuite *isvoscic*-ul vreunei troici, la care visează acum. Trecători rari, grăbiți și (se cunoaște) așa de puțin obișnuiți cu graba, se înfundă în spațiul larg, pe caldarâmul măturat de vânt cald, care vine de departe, aducând nori negri”²⁸.

²³ Mihail Sadoveanu. *Chișinău...*, p. 1.

²⁴ Sergiu Matei Nica. *Op. cit.*, pp. 90-91.

²⁵ *Ibidem*, p. 92.

²⁶ L. Benevolo. *Orașul în istoria Europei*. Iași: Editura Polirom, 2003, p. 196.

²⁷ Mihail Sadoveanu. *Chișinău...*, p. 1.

²⁸ Ion D. Ștefănescu. *Op. cit.*, pp. 126-135.

Eufrosina Simionescu, profesoara venită de la București pentru a preda limba română la liceul rusesc de fete, observa împletirea unică de contraste între influențele apusene și estice, între tradițiile românești și slave a caselor individuale din Chișinău: „Casele la Chișinău sunt monumentale. Cea mai frumoasă era Casa Gore, unde a fost găzduită ex-regina Elisabeta a Greciei, pe când era încă principesă de România, edificiu închiriat mai târziu de fostul Club Liberal; apoi Casa Pronim, iarăși cu două rânduri, ca și Casa Gore, căci la Chișinău cele mai multe case sunt cu un singur rând, teren fiind îndestul spre a locui în el o populație încă pe atâta de numeroasă ca cea de azi. Grădinițele în fața caselor noastre nu existau la Chișinău, clădirile fiind toate aliniate la plan și foarte confortabile. Cea mai modestă locuință are cameră de băi; electricitate, afară de atenanse, magazii de lemne etc. Storurile noastre de la ferești nu sunt cunoscute în Basarabia; ele sunt înlocuite cu obloane de lemn, așa că seara, când lumina electrică e slabă în Chișinău, e fioros de a merge pe acele străzi larg umbrite de copaci stufoși și cufundate aproape cu desăvârșire în întunec, căci de la ferestrele caselor nu pătrunde în stradă nici cea mai slabă rază de lumină”²⁹.

O particularitate a caselor din Chișinău, potrivit Eufrosinei Simionescu, erau sobele rusești, ce continuau să încălzească locuințele și la apusul perioadei interbelice. „Sobe imense, monumentale, de teracotă, încălzesc odată trei odăi, căci camerele adiacente sunt încălzite printr-un perete de faianță care desparte camera de sobă, așa că cele mai multe odăi n-au sobă, o sobă făcând serviciu pentru două și trei odăi. Asemenea sobe se încălzesc cu stuh, combustibil care înlocuiește lemnul, căci Basarabia duce mare lipsă de lemne, lemnul fiind destinat la bucătărie, pentru prepararea bucatelor. În general, viața la Chișinău era plăcută”³⁰.

O particularitate a perioadei interbelice în ceea ce privesc locuințele individuale și calitatea locuirii în Chișinău, este faptul că se atestă o criză a locuințelor, puține investiții în construcția de noi clădiri. „Casele particulare din orașe se ruinează. Rar se observă un început de construcție sau chiar o reparație. Astăzi numai întreprinderile mari cu câștiguri fantastice mai pot rezista împotriva cheltuielilor necesare pentru construirea edificiilor moderne”³¹. Acest fapt a adus la supraaglomerarea locuințelor existente, dar și la ridicarea prețurilor pentru locuințe și chirii. Potrivit unor informații din presa timpului, în Chișinău ar fi fost „planificate întocmirea unor planuri de ridicare a locuințelor pentru funcționari cu 3-4-5 odăi și dependente”, inclusiv costul lor, urmând să fie depuse la instituții garante, iar contractele de construcție să se facă de către funcționari și banca garantă, care, la rândul ei, ar fi contractat local construirea locuințelor, angajându-se la plata ratelor către societățile de construcție. Dar tratativele pentru edilitatea orașului și construirea de locuințe pentru funcționari așa și nu au luat amploare, rămânând la stadiul inițial³².

²⁹ Eufrosina Simionescu. Amintiri din Chișinău. În: *Opinia*. An. XXXVI. Nr.Nr. 9699, 9701 și 9702 din 26, 28 și 29 iulie 1939, pp. 1-2.

³⁰ *Ibidem*, p. 2.

³¹ Inginer Spătaru. Clădiri noi în Basarabia. În: *România Nouă* (Chișinău). Anul III. Nr. 97 (320), 26 septembrie 1926, p. 1.

³² Ion Malin. Spre modernizarea orașului Chișinău. În: *România Nouă* (Chișinău). An. III. Nr. 97 (320), 26 septembrie 1926, p. 1.

Spațiul public

Pe lângă mediul individual de trai, cotidianul chișinăuienilor era marcat de abundența localurilor publice, foarte diverse atât din punctul de vedere al arhitecturii, dar și în ceea ce privește destinația acestora. Moștenite de la administrația țaristă, suficient de numeroase, împărțite pe categorii, dar și concentrate în mare parte în zona centrală a orașului, instituțiile publice ale Chișinăului includeau: Primăria, Tribunalul, Catedrala, școlile, cinematografele, teatrele, muzeele, librăriile etc. Astfel, în paginile ce urmează vom trece în revistă caracteristica localurilor comerciale și de agrement ale orașului.

Localuri comerciale

În rândul localurilor de acces public se înscriu și cele comerciale, ca magazine, prăvălii, dugheni, numărul cărora după 1918 a fost în continuă creștere. Amplasate, mai ales, în partea de sus a orașului, centrele comerciale, magazinele mari și frumoase, situate inclusiv la parterul clădirii Primăriei, „pline de toate felurile de mărfuri”³³, purtau în totalitate nume străine. „[...] În juru-mi se întinde un oraș mare [...] cu firme străine [...]”³⁴.

Încă în 1918, la o lună de la unirea Basarabiei cu România, într-o scrisoare adresată președintelui Sfatului Țării cu referire la denumirile în limba rusă ale magazinelor se menționa: „[...] am dori ca toate firmele de pe la magazine, în toată Basarabia, să fie scrise în dulcea noastră limbă română. Prin aceasta ne veți da și nouă, luptători ai neamului românesc, cea mai mare recompensă, căci atunci vom putea și noi ceti cu drag și mai des cuvintele românești, pe care de un secol nu am mai putut să le cetim”³⁵.

Câteva luni mai târziu de la cele relatate, într-o înștiințare de ziar, se specifica faptul că „cel mai mare magazin de coloniale din Chișinău” era „al unui moldovean, D.P. Vârzaru, pe bd. Alexandru, în Palatul Eparhial”, despre care se credea că „și dânsul își va pune în curând firma pe românește [...]”³⁶.

La o distanță de câțiva ani se anunța „că Chișinăul se românizează în mod vertiginos. Nu există instituție, magazin, piață, local, întreprindere, unde să nu se vorbească românește, să nu se înțeleagă elementele autohtone cu cei (cum se zice) din Regat”³⁷. Însuși Ștefan Ciobanu specifica faptul că magazinele „luxoase cu mărfuri expuse la geamurile mari, cu firme colorate, astăzi mai toate scrise în românește, oteluri mari, cofetării, bănci, pe lângă care mișună oamenii de afaceri”³⁸ ofereau un aspect european și plin de viață orașului³⁹.

În varietatea de magazine erau expuse tot felul de mărfuri, de la rochii, pălării, încălțăminte până la jucării pentru copii. Curios este faptul că pentru copii erau un șir de magazine de jucării – Pupco, pe str. Regina Maria, nr. 51, colț cu Alexandru

³³ Petre Cazacu. *Chișinăul...*, p. 268.

³⁴ Mihail Sadoveanu. Ziua de 24 ianuarie la Chișinău. În: *România*. An. II. Nr. 330, 31 ianuarie 1918, p. 2.

³⁵ Chișinăul românesc. În: *România Nouă* (Chișinău). An. II. Nr. 80, 11 mai 1918, p. 2.

³⁶ Naționalizarea Basarabiei. În: *România Nouă* (Chișinău). An. II. Nr. 81, 29 aprilie 1918, p. 1.

³⁷ Petre Cazacu. *Chișinăul...*, p. 268.

³⁸ Ștefan Ciobanu. *Chișinăul*. Chișinău: Editura Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția din Basarabia, 1925.

³⁹ *Ibidem*, p. 44.

cel Bun⁴⁰; Pupco Z., pe str. Sinadino, nr. 51; Peltin și Dorfman, pe str. Pușchin, nr. 40, Dolomanji I., pe str. Mitropolit Gavriil, nr. 31⁴¹. La capitolul jucării, de remarcat faptul că un interes sporit, începând cu anii 1920, îl prezentau păpușile-bebeluși (Bebes), devenite cele mai populare. Producția acestora a reprezentat o adevărată *revoluție în industria jucăriilor*, firmele franceze Jumeau și Bru transformând producerea acestor păpuși într-o adevărată artă, reprezentând cea mai de succes creație a producătorilor de păpuși⁴².

Localuri de agrement

Printre localurile publice o categorie aparte o constituiau cele de agrement, de la restaurante de lux, vizitate de elita orașului, la simplele cafenele și cârciumi, unde populația orașului putea servi o cină obișnuită sau cu anumite ocazii⁴³.

Restaurante. Acestea ocupau o poziție aparte în categoria localurilor de agrement. Eminența lor era condiționată de prestația fiecăruia, dar și de statutul, inclusiv veniturile sau punga clienților – „Protipendada, ofițerimea, magistrații, oameni de afaceri, negustorimea se întâlnesc la cluburi, la restaurantele de la Suisse, London, Savoia etc. împreună la mese și discuții [...]”⁴⁴. La restaurant, în timpul revoluției, lumea se încălzea cu ceai ori lupta cu somnul⁴⁵.

În 1918, potrivit publicității, în Chișinău, pe bd. Alexandru cel Bun, nr. 67, vis-à-vis de compania de mașini de cusut Singer, a fost deschis primul mare restaurant românesc „Transilvania”, unde se serveau (la orice oră din zi și noaptea până la ora 01:00, la aceleași prețuri convenabile atât ziua, cât și seara) tot felul de mâncăruri calde și reci; cafea cu lapte, ceai, cafea turcească, dulciuri etc. Din băuturi erau vinuri locale și străine, șampanie, bere, coniac și ape minerale⁴⁶.

În amintirile sale, Eufrosina Simionescu invocă un Chișinău plin de restaurante, demne de atributele europene, dar și cu puternice nuanțe sedimentate de la fostul imperiu. „Restaurante mari se găseau pretutindeni. Restaurantul Hotelului de Londra, Restaurantul Hotelului Savoia, Restaurantul de la Cazinou, cu orchestra clasică, Restaurantul Hotelului de Suisse, afară de altele mai mici, tot atât de bine și de neîntrecute în abundența mâncărilor, începând-o de la renumitul borș rusesc și până la «pirojniile», prăjiturile cele mai delicioase [ce] dădeau Chișinăului un aspect de Occident”⁴⁷.

Restaurantele puteau fi din cele mai scumpe, accesibile ca preț doar persoanelor cu venituri mari, dar și din cele destinate populației de rând. Faptul că restau-

⁴⁰ [Publicitate]. În: *România Nouă* (Chișinău). Anul III. Nr. 97 (320), 26 septembrie 1926, p. 4.

⁴¹ *Anuarul Orașului Chișinău și al județelor din Basarabia și cu Calendarul pe anul 1924 = Адресно-Справочная книга „Весь Кишинев” с уездами Бессарабии и Календарь на 1924 год*. Chișinău: Editura „Ș. Șarpoșnik”, 1924, p. 133.

⁴² A se vedea: Lucia Marinescu-Tonu. Expoziția „În lumea jucăriilor”. În: *Tyragetia*. Revistă de Arheologie, istorie și culturologie (Chișinău). Vol. VII [XXII]. Nr. 2. 2013, p. 406.

⁴³ Ana Grițco. Locuri de acord în Chișinău. Cafeneaua Manikov (sf. sec. XIX – anii '30. sec. XX). În: *Tyragetia*. Revistă de Arheologie, istorie și culturologie (Chișinău). Vol. VII [XXII]. Nr. 2. 2013, p. 383.

⁴⁴ Petre Cazacu. *Chișinăul...*, p. 280.

⁴⁵ Romulus Cioflec. În Basarabia revoluționară. În: *Pe urmele Basarabiei: note și impresii din revoluția rusească* (1927). București: Cultura Românească, 1928.

⁴⁶ Transilvania. În: *România Nouă* (Chișinău). Anul II. Nr. 129, 29 iulie 1918, p. 2.

⁴⁷ Eufrosina Simionescu. *Op. cit.*, pp. 1-2.

rantele erau de diferite categorii ne arată și o ordonanță din 1919 a Comandantului Grupului de Divizie, General Popovici, prin care se prevedea dispoziția închiderii restaurantelor la o anumită oră din noapte, iar pentru cele de clasa I la ora 24:30. La 12 noiembrie 1919, Mariei Țvetcova din Chișinău i se restituia cererea prin care aceasta solicita permisiunea de-a ține deschis restaurantul până la ora 00:00, întrucât Ordonanța nr. 5 a Grupului de divizie a Generalului Popovici prevedea închiderea acestora la orele 22:00. Ulterior, din 19 noiembrie 1919, programul restaurantelor a fost prelungit până la 02:30⁴⁸.

Atmosfera restaurantelor de elită poate fi surprinsă și din amintirile poetului și publicistului Alter Rottman (alias Alexandru Robot), prins în frenezia Revelionului dintre ani (1935–1936) la Chișinău: „am petrecut un revelion admirabil [...]. M-am oprit în fața restaurantului Londra, unde chelnerii gravi și decrepiți serveau doamnelor elegante pahare și farfurii [...]”⁴⁹.

Restaurantele din Chișinău aveau diferite destinații, de la întâmpinarea și deservirea clienților cu mese copioase, la vinderea de băuturi alcoolice, asemenea celui de pe str. Benderscaia, nr. 23, a lui Brand Șapiro, domiciliat în Chișinău, care la 8 noiembrie 1919, ținea cu patentă la această adresă un restaurant „cu vânzare de vin, rachiu și spirt cu amănuntul”⁵⁰.

Deși localurile aveau criterii exigente în selectarea și angajarea personalului care deservea clienții, unele restaurante, totuși, înregistrau carențe, inclusiv din neatenția chelnerilor mai puțin instruiți. Astfel, poetul și prozatorul Constantin I. Năsturaș (1890–1972) (sub pseudonimul de Volbură Poiană-Năsturaș) amintea următoarea scenă: „Azi e sâmbătă. Mergem în astă seară la un restaurant să respirăm aer de mititei sau de cotlet de purcel, bine fript, pe varză! [...] Zis și făcut. Pășim pragul porții ca să intrăm într-un gang mic, pavat cu pietre colțuroase, care te țin pe loc când calci pe ele. Tocurile de la pantofii cucoanelor se prind în pietre ca într-un clește nocturn și inutil. În curte, zidurile caselor megieșe răpesc toată lumina becurilor, zvârlind peste noi fiorul rece al igrasiei și al plictiselii. În fundul curții, o sală fără perete în față își arată toată mângăleala fețelor, încondeiate de un nenorocit, care a avut atâta afinitate sufletească cu arta, cât are porcul cu cerul albastru. Dar nu ne așezăm bine pe scaune să răsufălăm, când deodată se repede un om sălbatic la masa noastră, trântind în nas o listă de mâncare. E chelnerul Chișinăului, care nu știe să se îmbrace, nu știe să se spele, nu știe să meargă, nu știe să servească, n-aude, nici nu vorbește. Ai crede mai degrabă, când îl vezi, că e prins din pădure cu arcanul, adus să servească clienții, care își sfărâmă plămânii, chemându-l să-și facă datoria. Acest chelner știe să fie obraznic și să verse sosul din farfurie pe umerii oamenilor [...]”⁵¹.

Cafenele. Apărute relativ târziu în peisajul urban al Chișinăului, datorită negustorilor înstăriți evrei și armeni, cafenelele ademeneau orașenii, în special, cu mirosul îmbietor de cafea. Dezvoltarea acestui gen de localuri s-a datorat, în spe-

⁴⁸ Agenția Națională a Arhivelor (Chișinău) (Infra: ANA). F. 723. Inv. 1. D. 25, f. 182; D. 29, ff. 222, 229.

⁴⁹ Alexandru Robot. Cum a fost primit 1936 la Chișinău. În: *Gazeta Basarabiei* (Chișinău). Nr. 375, ianuarie 1936, p. 1.

⁵⁰ ANA. F. 723. Inv. 1. D. 25, f. 145.

⁵¹ Volbură Poiană-Năsturaș. Ce a văzut un consumator într-un restaurant din Chișinău. În: *Gazeta Basarabiei* (Chișinău). An. III. Nr. 564, 1937, p. 2.

cial, faptului că ele nu au îngrădit libertatea de exprimare a vizitatorilor, ziarele fiind sursa principală de întreținere a discuțiilor⁵². Tendințele spre avangardism și individualism au determinat o anumită specializare a cafenelelor – de la comercializarea cafelei și a ceaiurilor la vinderea prăjiturilor, ciocolatei fierbinți, bomboanelor și a halvanei etc.⁵³ Spre exemplu, în 1926, la Cafeneaua și Lăptăria Șvețaria de pe str. Smidt, nr. 102, colț Pușchin, vis-a-vis de hotel Londra, zilnic puteau fi găsite produse proaspete la următorul preț: paharul de cafea neagră – 3 lei; paharul cu lapte – 4 lei; cafea cu lapte – 5 lei; cacao – 7 lei; ciocolată – 10 lei; dejunul din două feluri – 16 lei. Totodată, administratorii localului asigurau clienții că la cafea „se găsesc încontinuu pateuri proaspete”⁵⁴.

O cafea legendară înscrisă în istoria Chișinăului interbelic a fost cea inaugurată de A.I. Manikov la sfârșitul sec. XIX, dar transferată în zona str. Pușkin colț cu str. Fântânii, la începutul sec. XX. Numită după proprietarul ei, cafeaua a fost „un edificiu cu o arhitectură deosebită, cu un interior «european» și terase amenajate cu gust”⁵⁵. Era deosebit de apreciată de orașeni, unde, pe lângă un ceai, o cafea cu ciocolată elvețiană sau o prăjitură delicioasă, vizitatorii aveau posibilitatea să servească și una din mesele zilei. Cafeneaua oferea și servicii la domiciliu, primind comenzi pentru prepararea produselor de patiserie pentru sărbătorile pascale și cele de iarnă. La începutul anilor 1930, Cafeneaua Manikov a fost vizitată și de Maria Cebotari, care a rămas impresionată de „terasa încăpătoare a cofetăriei [...], unde-și dădeau întâlnire cuconetul orașului, pentru a-și demonstra noile pălării și a savura din delicioasele prăjituri care se serveau aici”⁵⁶. Cafeneaua a funcționat până la 1934, atunci când proprietarul acesteia a pășit în eternitate⁵⁷. Cu referire la acest local, Eufrosina Simionescu spunea că este cea mai de seamă cofetărie, pe lângă Cofetăria Centrală Tumanov, de pe str. Alexandru cel Bun⁵⁸. Gheorghe Bezviconi menționa că localul Manikov era locul de întrunire a elitei orașului⁵⁹.

Cafenelele din Chișinăul de altădată erau ancorate la valorile occidentale, dovadă servind denumirile pe care le purtau. Spre exemplu, în 1926, o publicitate plasată într-un ziar cotidian îndemna cititorii să viziteze Restaurantul Franța, antreprenor Gh. Vulcan, str. Mihai Viteazul, nr. 69, asortat zilnic cu mâncăruri cele mai gustoase și vinuri proprii, toate specialitățile⁶⁰.

Cofetării. Localurilor care ofereau bomboane și delicatese, cum ar fi patiserii și înghețată, li se mai zicea în perioada interbelică și bombonării sau cofetării. În acestea, de cele mai dese ori, preferau să meargă cei veniți de peste Prut, dar nu neapărat pentru a se delecta cu deserturi, din câte amintește, la 1939, prozatorul și publicistul George Dorul Dumitrescu (1901–1985): „Noptile se măresc și cad violet asupra orașului. [...]. Pe Alexandrovscăia perechile merg grăbite spre străzi unde

⁵² Lucia Sava. *Op. cit.*, p. 101.

⁵³ Ana Grițco. Locuri de acord în Chișinău. Cafeneaua Manikov (sf. sec. XIX – anii '30. sec. XX). În: *Tyrage-tia*. Revistă de Arheologie, istorie și culturologie (Chișinău). Vol. VII [XXII]. Nr. 2. 2013, p. 384.

⁵⁴ [Publicitate]. În: *România Nouă* (Chișinău). Anul III. Nr. 97 (320), 26 septembrie 1926, p. 4.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ V. Malev. *Recviem pentru Maria*. Chișinău: 1986, p. 86.

⁵⁷ Ana Grițco. *Op. cit.*, p. 385.

⁵⁸ Eufrosina Simionescu. *Op. cit.*, pp. 1-2.

⁵⁹ Gheorghe G. Bezviconi. Chișinăul romantic. În: *Cetatea Moldovei*. An. IV. Vol. X. Nr. 8-9, august–septembrie 1943, p. 257.

⁶⁰ [Publicitate]. În: *România Nouă* (Chișinău). Anul III. Nr. 97 (320), 26 septembrie 1926, p. 4.

mai ard stele. Aici s-au aprins de cu vreme lumini și în vitrina Cofetăriei Hess [...]. Primul bec aprins este cel de la cofetăria Zamfirescu⁶¹. La mesele din vitrină, se strânge în fiecare seară, «la o cafeluță» sau la o «țuiculiță cu măsline», intelectualitatea regăteană, sub haut-parleurul cu muzica din Bach, care o agasează și-i întreprinde discuțiile. Radio mai mult pentru încăperea din fund, rezervată doamnelor. Plutește acolo o atmosferă de eleganță, de scump, de distincție, de suav, parfumat și delicios [...]. Un colț al frumuseții. Obrazul lor, în înserările autumnale capătă culoare de pastel, nuanțe mai pale ca ale florilor. Este încântare ochilor, odihnă sufletului. Nu mai poți urmări tu, potolit, așezat și trecut cetățean-familist, rândurile negre din gazetele de seară. A coborât în tine, adânc, întreaga poezie a toamnei de afară [...]"⁶². „Regățenii suieră, blestemă și «înjură regățenește». Beau, să se încălzească, nu ceai – ca rușii – ci o cafeluță la Cofetăria Hess, alături de pogonul de miriște al Soborului [...]"⁶³.

Pe lângă patronii locali, unele cofetării din Chișinău au fost înființate după 1918 și de antreprenori veniți din Regat. Potrivit ziaristului Ion Mateiu, o nouă firmă mare românească fusese înființată de S. Drosulis, refugiat din Dobrogea⁶⁴.

Bodegi. Se pare că aceste localuri în care se consumau aperitive și băuturi alcoolice, așa cum amintește Eufrosina Simionescu, au apărut în spațiul public chișinăuian strict în perioada interbelică: „Bodegi cu aperitive nu se cunoșteau, ele au fost înființate mai târziu de români, deoarece la fiecare instituție aproape, sau școală, se găsea câte un mic bufet aprovizionat din abundență”⁶⁵.

Potrivit anunțurilor publicitare din presa timpului, una din primele bodegi-restaurant deschise la Chișinău a fost cea a lui P. Locusteanu și C. Zguriadescu, amplasată pe str. Pușkin, nr. 25, colț cu bd. Alexandru⁶⁶. Mai figura și restaurantul bodegă și berărie românească a proprietarului H. Peaha, aflat pe str. Alexandru cel Bun colț cu Pușkin, care zilnic pune în consumație cea mai proaspătă bere, precum și alte mâncări și băuturi⁶⁷.

Cu referire la amenajarea bodegilor, cele de la Chișinău, se pare, stăteau mult mai bine la acest capitol, în comparație cu cele din alte zone ale României. Despre acest lucru pomenește Geo Bogza, care relatează următoarele: „[...] mă pome-neam prizonier în cartierele elegante ale Chișinăului, învărtindu-mă între oameni bine îmbrăcați, care veneau să dea mâna și să invite la un aperitiv pe autorul unui reportaj despre provincia lor, anunțat cu fișe enorme, pe toate zidurile acestui oraș. Bodegile din Chișinău sunt spațioase, cu scaune confortabile și cu lucruri bune pe care nu le găsești în celelalte orașe ale țării [...]"⁶⁸.

⁶¹ Situată la parterul Casei Eparhiale (str. Alexandru cel Bun, nr. 73).

⁶² George Dorul Dumitrescu. Toamna la Chișinău (fragment dintr-o monografie pitorească a Chișinăului). În: *Pagini basarabene* (Chișinău). An. I. Nr. X-XI, 1936, p. 8.

⁶³ Laurențiu Fulga. Chipurile Chișinăului. În: *Universul literar* (București). An. LI. 28 februarie 1942, pp. 3-4.

⁶⁴ Ion Mateiu. Naționalizarea Basarabiei. În: *România Nouă* (Chișinău). An. II. Nr. 81, 29 aprilie 1918, p. 1.

⁶⁵ Eufrosina Simionescu. *Op. cit.*, pp. 1-2.

⁶⁶ S-a deschis. În: *România Nouă* (Chișinău). Anul II. Nr. 129, 29 iulie 1918, p. 2.

⁶⁷ Restaurant bodegă și berărie românească. În: *Doina Basarabiei*. Revista Societății Literare Artistice Pedagogice a Corpului Didactic din Basarabia, Tipografia Dreptate (Chișinău). An. I. Nr. 1, 15 mai 1929, p. 25.

⁶⁸ Geo Bogza. *Țări de piatră, de foc și de pământ*. București: Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1939, pp. 265-266.

Unele bodegi din Chișinău, potrivit rubricilor publicitare din presa timpului, pretindeau statut de restaurant. Spre exemplu, în 1929, restaurantul-bodegă și berărie românească, a proprietarului amintit deja – H. Peaha – puneă zilnic în consumație cea mai proaspătă bere, precum și alte mâncăruri și băuturi, la prețuri convenabile⁶⁹.

Crâșme/cârciumi, hanuri și ceainării. Dacă am face un clasament numeric, cele mai multe erau crâșmele „cu rachiu și vin moldovenesc împrăștiate în întregul oraș”⁷⁰, care forfoteau de lume, adunată pentru a servi un păhărel și pentru a discuta diferite probleme ale vieții cotidiene, inclusiv ultimele știri de senzație. Un martor al perioadei interbelice menționa că „nu era crâșmă care să nu geamă de lume”⁷¹, afirmațiile fiind confirmate de un raport și de Arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului, potrivit căruia cârciuma constituia localul tuturor relelor, al hoților, al speculanților, care foloseau munca țăranilor⁷². Mai mult, unele crâșme erau amplasate chiar în preajma bisericilor, ceea ce stârnea dojana trecătorilor: „În prezent, pe piața Mitropoliei [...] ar fi bine să fie scos și un volum într-adevăr urât: ghereta de lemn a Cafenelei Hess, care stă în drum spre sfântul lăcaș al capelei Mitropoliei. Și apoi nu înțelegem ca în ușa bisericii să se lăfăiască o crâșmă, fie cât de elegantă, iar credincioșii să fie cântăriți de privirile bețive și batjocoritoare ale celor din dosul vitrinelor. Nu e creștinesc și nu e spre cinstea noastră”⁷³. Ceea ce reiese din răvaș este faptul că autorul nu făcea mare diferență între localuri, acestea fiind percepute ca simple crâșme, unde se bea mult.

În Chișinău, cele mai multe cârciumi erau amplasate în zona pieței din centrul orașului, la care băutura și mâncarea erau accesibile pentru cei din categoriile sociale modeste⁷⁴: „Mijlocașii au localuri comune mai puțin pretențioase. Iar masa, la piață și iarmaroc, se înțelege perfect. Vizitarea pieței și iarmarocului, unde se întâlnește orașul, negustorimea cu satele de jur împrejur dovedesc stăpânirea completă a acestora din urmă”⁷⁵.

Cârciumile de la periferie condimentau orașul cu aroma de vin și nota sălbatică de muzică, ce pătrundea în stradă. Alexandru Robot amintește că „la periferie alcoolul, scandalul și armonica alcătuește o atmosferă plină de vacarm”⁷⁶. Și George Dorul Dumitrescu descrie cu lux de amănunte o cârciumă de la periferia orașului: „se află în mahalaua Malinei, ca o firească completare a așezării de alături, o cârciumă – aidoma cârciumilor noastre de pe vremuri, românești, bătrânești. Romantică la înfățișare, răcoroasă înăuntru și cu vinul bun. Mesele au rămas de lemn, fără învelitori, iar în geamul din față – căruia jupânul îi e rușine să-i spună galantar – se lăfăiesc sticlele cu rachiu colorat galben, colorat roșu, por-

⁶⁹ [Publicitate]. În: *Doina Basarabiei*. Revista Societății Literare Artistice Pedagogice a Corpului Didactic din Basarabia. Tipografia Dreptate (Chișinău). Nr. 3, 1929, p. 26.

⁷⁰ Ștefan Ciobanu. *Chișinăul*. Chișinău: Museum, 1996, p. 29.

⁷¹ I. Simionescu. *Beția*. În: *Foaia plugarului*. An III. Nr. 8, august 1923, p. 266.

⁷² Raportul Arhiepiscopului Chișinăului și Hotinului din 3 aprilie 1919, Cu privire la rezultatele aplicării monopolului asupra alcoolului și influența lui asupra populației. În: *Basarabia economică*. Nr. 3-4. 1919, p. 44.

⁷³ Elefterie Necnez. Palatul Mitropoliei din Chișinău. În: *Viața Basarabiei*. Revista lunară: duplex Chișinău-București. Tipografia „Tiparul Moldovenesc” (Chișinău). An. VII. Nr. 4-5, 1938, p. 333.

⁷⁴ Ana Grițco. *Op. cit.*, p. 383.

⁷⁵ Petre Cazacu. *Chișinăul...*, p. 280.

⁷⁶ Alexandru Robot. *Op. cit.*, p. 1.

tocaliu, verde [...]. Un șir de covrigi uscați și fără susan țin sticlelor de urât, în tovărășia unei bucăți de costiță afumată și câtorva potcoave de ghiuden, ocrotite sub străvezimea unui tulpă. Vara, grătarul sfârâitor este instalat la intrarea grădiniței cu leandri și cu spalierele vopsite verde, unde cântă din vioară un singur lăutar⁷⁷.

Din 1925, cârciumilor li s-a impus un orar fix de activitate. Astfel, ministrul Muncii, Cooperației și Asigurărilor Sociale, printr-o decizie publicată, atenționa asupra faptului că localurile de cârciumi urmau să fie deschise de la orele 12:00–19:00 în zilele de duminici și sărbători legale, iar localurile de cârciumi, care servesc și mâncări să nu fie considerate ca restaurante sau bodegi și să fie deschise în zilele de duminici și sărbători de la ora 12:00 până la 21:00 în orașe [...], întrucât au caracter mixt de cârciumă și de restaurant⁷⁸. La aproape un an după această directivă, Ministerul Muncii, printr-un ordin, dispunea în genere închiderea cârciumilor în zilele de duminici și sărbători⁷⁹.

Hanurile, unde drumeții puteau să se adăpostească peste noapte, inclusiv cârciumile, treptat au oferit locul prăvăliilor deschise spre stradă, cafenelelor și restaurantelor, amplasate preponderent în centru, în care orașenii din categoria înstărită, cu un stil de viață și nivel de cultură mai elevat alegeau să-și petreacă timpul liber în deliciu cu „prânzuri copioase și muzică la patefon”⁸⁰.

Viața de zi, dar mai ales cea de noapte a Chișinăului interbelic a constituit o descoperire pentru vizitatorii de peste Prut, oferind o paletă extrem de diversificată de localuri, care-i atrăgea pe unii puși pe petrecere și trai de lux, din câte amintește, la 1939, prozatorul și publicistul George Dorul Dumitrescu (1901–1985): „Se mai află în mahalaua Mălina a Chișinăului ceainăria lui Varfolomei Stati, cel cu chip asemănător lui Tolstoi, unde scria altădată bietul Leon Donici – și o cârciumioară [...]. Stăpânul, bătrânelul coliliu, poartă căciulă mocănească, șorț verde înflorat cu arnici roșu pe margini, și nu vinde în măsură strâmbă. Are fată frumoasă – domnișoara Smărăndița, cu ochii bolnavi de negri, mers legănat și o aluniță sub ochiul stâng, care-i face obrazul și mai palid. Toate acestea – bucurii, pe care nu ți le poate oferi decât Chișinăul”⁸¹.

Cât privesc ceainăriile (termen venit pe filieră rusă), care erau specializate în ceai, de unde și denumirea, prozatorul și publicistul Romulus Cioflec imortalizează renumita Ceainărie a lui Ipatiev, din colțul str. Văjăda⁸². Romulus Cioflec oferă un veritabil exercițiu imagologic al cotidianului de iarnă al ceainăriilor chișinăuene interbelice: „A început muzica vaselor (ceainice, pahare [...]). După îndelunga luptă cu umbrele, lumina nouă a zilei prinde a face dără prin ferestre, iar cea dinăuntru a se aduna tot mai palidă în jurul becurilor [...]. Lumea cea mai matinală începe să urce scările. Sunt tovarășii de drum ai zilei, lucrători și lucrătoare, precupeți și căruțași, care, mai înainte de a începe lucrul, vin să se încălzească cu kipiatoel evreului [...]. Care cum se așează, primește tava cu un ceainic mare de apă fierbinte și un mic ceainic cu esență și zahăr cu porția și paharul. (De la al doi-

⁷⁷ George Dorul Dumitrescu. *Op. cit.*, p. 8.

⁷⁸ Închiderea localurilor de cârciumi. În: *Luminătorul*. An. 18. Nr. 15-16. 1-5 august 1925, p. 112.

⁷⁹ Știrile săptămânii. În: *Cultura Poporului*. An. IV. Nr. 144. 18 ianuarie 1926, p. 3.

⁸⁰ Ana Grițco. *Op. cit.*, p. 383.

⁸¹ George Dorul Dumitrescu. *Chișinău...*, p. 5.

⁸² Diana Vrabie. Argument. În: *Chișinăul interbelic. Alte evocări (ne)sentimentale...*, pp. 6-7.

lea pahar înainte se mai plătește doar zahărul, iar cine și-l aduce de acasă – nimic! Unii îl țin între dinți și strecoară kipiatoel ruminat pe lângă el). Și cum lumea tot crește, femeile alunecă fără preget printre mese, cu cele două ediții ale ceainicului, cu porțioanele de zahăr, cu apa [...]. Și pe când unii, cu îndemănare și cu mișcări ce par a îndeplini un ceremonial, își toarnă apă potrivită în ceainic ori în pahar, alții, încolțiți, cu bărbia între mâini aproape lipită de masă, sorb ceaiul din farfuriu, care le-a cuprins gura toată [...]. Și vorba domoală potolită curge, ca în fața paharelor cu bere [...]. Nu-i înțeleg întotdeauna, dar nici războiul, nici revoluția nu lipsește din convorbirea lor. Fiecare are lângă dânsul un pachet, merinde, un coș, un bici, o căciulă ori o șapcă muscălească respectabilă. E lumea cea de dimineață din marginile Chișinăului, la ceainăria de clasa a doua [...]. Unii amestecă în convorbirea rusească și frânturi din româneasca lor, ca niște drumeți ce nu nimeresc cărarea [...]. După al doilea pahar, am băgat de seamă că nu pot ține pas cu ceilalți, mi-am improspătat apa și, cu un adaos de încredere, am rămas în fața ceainicurilor, până ce au început să improaște razele soarelui în fereastră [...]. Când cobor în uliță, vântul s-a potolit de-a binelea și din norii subțirei, în dosul cărora citești albastrul, se scutură fulgi rari, mărunți, ofticoși, pentru lapoviță [...]"⁸³.

Astfel, din cele relatate putem conchide faptul că, per ansamblu, cotidianul în orice epocă are structurile sale definitorii. În ceea ce privește cotidianul ancorat la realitățile Chișinăului interbelic, acesta a fost marcat profund de manierele specifice lumii ruse și a amalgamului multicultural persistent, care denotă, din cercetările la micronivel, o viață de zi cu zi a unei societăți în dinamică, cu transformări gradate, racordate la lumea occidentală și arealul românesc. Ancorate la schimbările de după 1918, cele mai reprezentative aspecte ale cotidianului chișinăuian – habitatul și mediul de locuire – au suferit transformări pe măsura urbanizării și românizării orașului, atât cât a fost posibil în cele două decade de prefaceri democratice în perimetrul unei lumi încă libere.

⁸³ Romulus Cioflec. *Op. cit.* A se vedea: *Chișinăul interbelic. Alte evocări (ne)sentimentale...*, pp. 277-288.